

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ

“СУҒУРТА ИШИ” КАФЕДРАСИ

**“ИЖТИМОЙ СУҒУРТА”
ФАНИДАН**

Мавзу: Ижтимоий суғурта тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти ва назарий асослари

МАЪРУЗА МАТНИ

Ушбу фандан маъруза матнлар тўплами кафедра йиғилишида муҳокама қилинган ва ўқув жараёнида фойдаланиш учун тавсия этилган (2010 йил 04 майдаги 19-сонли баённома).

ТОШКЕНТ - 2011

Мавзу: Ижтимоий суғурта тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти ва назарий асослари

Ижтимоий суғурта аҳолини турли хавф-хатарлардан ижтимоий химоялаш ҳисобланади, яъни ишдан кетиш, меҳнатга лаёқатлилиқни, даромадни йўқотиш каби хавф-хатарлар йиғиндиси ҳисобланади. Ижтимоий суғуртанинг муҳим жиҳати шундаки, у иш берувчи ва ишчиларнинг мақсадли бадаллари асосида шаклланган махсус нобюджет фондлар томонидан молиялаштирилади. Ижтимоий суғурта тенгсизлик қоидаси асосида тузилган: суғурта тўлови меҳнат улуши ҳамда суғурта муддати билан боғлиқ бўлади.

Ижтимоий суғурта фондларининг муҳим характери ҳамда иш берувчи ва ишчиларнинг бирдамлик қоидаси уларни бошқаришнинг ўз хос хусусиятини белгилаб беради. Бу фондлар ўзини-ўзи бошқариш ва нотижорат хўжалик юритиш қоидаси асосида ишлайди.

Меҳнатга лаёқатлилиғни ва даромадни йўқотишга олиб келадиган ижтимоий хавф-хатарларига қуйидагилар киради: касаллик, ишлаб чиқаришдаги жароҳат, касбий касаллик, бахтсиз ходиса, оналик ва болалик, ишсизлик, қариллик, боқувчисини йўқотиш.

Жамият ривожланиши билан ижтимоий суғуртанинг ўрни ва роли сезилари ошиб боради, бунга аҳолининг мажбурий ижтимоий суғурталаганлик даражасининг ошиши, ижтимоий суғурта дастурларининг кенгайиши, тўланадиган пенсия, нафақалар хажмининг ҳамда кўрсатиладиган хизматлар сифатининг ўсиши, уларнинг қиймати ва аҳоли реал даромадларининг ошиши сабаб бўлади.

Ижтимоий-сиёсий нуқтаий-назардан қараганда, ижтимоий суғурта фуқароларнинг қариллик, касаллик ҳолатлари, оналик, меҳнат қобилиятининг тўлиқ ёки қисман йўқотиши, боқувчисини йўқотиш, ишсизлик каби ҳолатларда моддий таъминот олишга конституцион ҳуқуқи борлигини кўрсатади. Тўланадиган маблағ миқдори меҳнат стажи, ойлик иш ҳақи,

меҳнат қобилиятини йўқотганлик даражасини ҳисобга олган ҳолда аниқланади ва амалдаги қонунчиликка асосланади.

Ижтимоий суғуртанинг энг муҳим иқтисодий функцияси шундаки, у меҳнат ресурсларини такрор ишлаб чиқариш учун зарур шароитларини яратади, шу билан бирга ижтимоий соҳада давлат сиёсатининг ажралмас қисми ҳисобланади. Шунингдек, ижтимоий суғурта тизими жамиятда ижтимоий ҳаққонийликни таъминлаш, сиёсий бирдамликни яратиш ва уни сақлаб қолишнинг дастлабки шартларидан бири ҳисобланади.

Ижтимоий суғуртанинг ёрдами билан жамият қуйидаги вазифаларни бажаради:

-ишга лаёқатсиз ва меҳнат жараёнида иштирок этмайдиган шахсларнинг харажатларини қоплашга қаратилган пуллик фондларни шакллантириш;

-меҳнат ресурсларини такрор ишлаб чиқаришнинг тузилма ва зарур миқдорини таъминлаш;

-жамиятнинг ишловчи ва ишсиз аъзоларини моддий таъминлашдаги узилишларни камайтириш;

-аҳолининг меҳнат жараёнига жалб этилмаган гуруҳларининг яшаш даражасини кўтаришга эришиш.

- Ижтимоий суғурта тизими икки қисмдан иборат:

- биринчиси, ишчиларнинг соғломлаштириш ва қайта тайёрлаш тадбирларини ўтказган ҳолда меҳнат қобилиятини қайта тиклаш ва уни сақлашни таъминлаш;

- иккинчиси, меҳнат қобилиятини йўқотганларга ёки унга умуман эга бўлмаганларга моддий таъминотни кафолатлаш.

Ижтимоий суғурта тизимини моддий асосини унга мувофиқ келувчи фондлар ташкил этади.

Ижтимоий суғурта фондлари 3та манба ҳисобидан юзага келади: ишчиларнинг суғурта бадали иш берувчининг бадаллари ҳамда давлат субсидиялари.

Суғурталанган ишчиларнинг бадаллари уларнинг даромадидан олиб қолинади. Аслида бу мақсадли даромад солиғи. Суғурта бадали ставкаси ялпи иш ҳақида нисбатан фоизларда аниқланади ва кўп ҳолда даромаднинг катталигига боғлиқ бўлмайди.

Давлат субсидиялари ўз ичига ишламайдиган фуқаролар ҳарбий хизматчилар давлат хизматчилари учун мажбурий ижтимоий суғурта фондларига бадалларни (датация) камомадни қобловчи датациялар ва солиқ имтиёзларни олади.

Мажбурий ижтимоий суғурта маблағлари пул тўловлари ижтимоий хизматларни молиялаштириш имтиёзли ёрдам кўринишида ишлатилади.

Ижтимоий иқтисодий маънода ресурслар ҳажми жиҳатидан биринчи ўринда пул тўловлари туради. Уларнинг пенсия, нафақалар кўринишида намоён бўлади.

Ижтимоий суғурта тизимида солиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот муассасалари хизматлари, санатория ва курорт ташкилотининг меҳнат қобилиятини тиклаш бўйича хизматлари соғломлаштириш-профилактика тадбирларининг ўтказилиши ўқув муассасалари ва бошқа молиялаштирилади.

Имтиёзли ёрдамни ўзига хос хусусиятлари шундаки унинг мақсад ва вазифалари маълум бир моддий бойлик хизматлари эга бўлиши билан боғлиқ.

Пенсиялар ёшига, ногиронликка, боқувчисини йўқотганликка, белгили хизмат муддатини ўтаганликка қараб белгиланган, шунингдек, ижтимоий пенсиялар ҳам мавжуд.

Нафақалари вақтинчалик ишга қобилиятсизлик, ҳомиладаорлик ва туғруқ бўйича, болаларга ишсизларга, шунингдек, малака ошириш ва қайта тайёрлаш учун тайинланади.

Тўловлар ва хизматлар мақсад ва вазифаларига кўра уч гуруҳга бўлинади:

-биринчиси кишиларнинг ишчанлик фаолиятини ушлаб туриш мақсадидаги тўловлар ва кўрсатиладиган хизматларни бирлаштиради;

-иккинчи гуруҳ бола туғилиши ва тарбияланиши билан боғлиқ кўшимча харажатларни ўз ичига олувчи тўловлар ва хизматларни англатади. Бунга куйидагилар киради: бола туғилгандаги нафақа, бола маълум бир ёшга тўлгунга қадар кетган таътил учун тўлов ҳамда болалар нафақаси;

-учинчи гуруҳга меҳнатга лаёқатлилигни тиклаш, тиббий реабилитация, ногиронлар, ишсизлар, аёллар, декрет таътилидан кейин иш фаолиятига қайтганларни ўқитиш ва қайта ўқитиш мақсадидаги тўлов ва хизматлар киради.

Мажбурий ижтимоий суғурта фуқароларнинг ёши, ижтимоий келиб чиқиши, яшаш жойи, даромадидан қатъий назар ижтимоий суғурта кафолатларини маълум миқдорини олинни таъминлашга қаратилган (пенсия, нафақа ва хизмат).

Мажбурий ижтимоий суғуртага меҳнат қилувчи ва унинг оилаларини қариликда, касаллик ҳоллари иш қобилиятини йўқотганда, оналик ва болаликни муҳафаза қилишда моддий таъминловчи давлат кафолат тизими сифатида қаралади. Мажбурий ижтимоий суғурта маблағалри корхоналар, муассасалар, ташкилотилар ёлланма ишчининг мақсадли солиққлри якка тадбиркорларнинг бадаллари ҳамда давлат субсидиялари ҳисобидан шакллантиради.

Мажбурий ижтимоий суғуртадан фарқли ўлароқ ижтиёрий ижтимоий суғурта нотижорат суғурта фаолиятини муғим бир кўриниши саналади ва у суғурта тўғрисидаги, нотижорат ташкилот тўғрисидаги қонунчилик билан бошқарилади ва нотижорат суғурта институти томонидан амалга оширилади.

Ихтиёрий ижтимоий суғурта фуқароларнинг янада кўпроқ ижтимоий ҳимоялашни таъминлашга қаратилган. У фуқароларнинг шахсий даромадидан иш берувчиларнинг ишчиларини суғурталашнинг фирма даромадидан бадал кўринишидаги маблағ ҳисобидан юзага келади.

Ихтиёрий суғурта бўйича суғурта бадаллари миқдори суғурта институтлари томонидан мустақил равишда белгиланади ва у суғурта хавф-хатарига суғурталовчи томонидан ўрнатилган қоидага ижтимоий хизмат нархига суғурталанганлар сонига ва бошқаларга боғлиқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Т.: Ўзбекистон, 1994.
2. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси - Т.: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, 2003.-496 б.
3. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни «Суғурта фаолияти тўғрисида». Т.: 2002 й., 5 апрель. «Халқ сўзи» газетаси, 2002 йил 28 май.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Суғурта фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 286-сонли Қарори. 1998 йил 8 июль. Ўзбекистон Республикаси молиявий қонунлари, 4-илова, - Т.: 2000.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекинвест» экспорт-импорт миллий суғурта компаниясини ташкил этиш тўғрисида»ги 113-сонли Қарори. 1997 йил 28 февраль.Ўзбекистон Республикаси Хукуматининг Қарорлар тўплами, 1997, 2-сон.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 27 ноябрдаги 413-сонли «Суғурта хизматлари бозорини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 10 апрелдаги “Суғурта хизматлари бозорини янада ислоҳ қилиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 618-сонли Қарори.“Банк ахборотномаси” 2007 йил 6 июнь.
8. Ўзбекистон Республикасининг “Транспорт воситалари эгаларининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида”ги Қонуни. – Халқ сўзи, 2008 йил 21 апрель.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 24 июндаги “Иш берувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида”ги 177-сонли Қарори.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 21 майдаги “Суғурта хизматлари бозорини янада ислоҳ қилиш ва ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида эркинлаштириш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. Халқ сўзи, 2008 йил 22 май.

11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисининг Қарори. “2008 йилда Республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилда иқтисодий-иқтисодий барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари тўғрисида”, 2009 йил 13 феврал.
12. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш-давр талаби. Президент Ислам Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи, 2009 йил 14 феврал.
13. Каримов И.А. Энг асосий мезон-ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. Т.:Ўзбекистон, 2009.-24 б.
14. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. И.А.Каримов.- Т.:Ўзбекистон, 2009.56 б.
15. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқоролик жамияти барпо этиш-устувор мақсадимиз. Президент Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи газетаси, 2010 йил 27 январь.
16. Каримов И. Эришган марраларимизни мустаҳкамлаб, ислохотлар йўлидан изчил бориш-асосий вазифамиз.Халқ сўзи, 2004 йил 10 февраль.
17. Каримов И. Банк тизими, пул муомаласи, кредит, инвестиция ва молиявий барқарорлик тўғрисида.-Т.: “Ўзбекистон”, 2005.-528 б.
18. Каримов И. Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим.//Халқ сўзи, 2006 йил 11 февраль.
19. Страхование дело: Учебник. В 2 т. (пер. с нем. О.И. Крюгер и Т.А. Федоровой). - т.1: Основы страхования / под ред. О.И. Крюгер. - М.: Экономистъ, 2004. - 447 с.
20. КлимоваМ.А.Страхование:Учеб.пособие.-М.:ИздательствоРИОР,2004.-137 с.
21. Маҳмудова Л. Суғурта иши. Ўқув қўлланма.-Т.: ТАҚИ, 2004 й.
22. Ардатова М.М., Болинова В.С., Кулинова А.Б., Яблукова Р.З. Страхование: Учебное пособие.-М.: Проспект, 2006.

23. Страхование. Под редакцией проф. Т.А.Федоровой. Учебник.- М.:Магистр.2008 г.
24. Абрамов В.Ю. Страхование: теория и практика.-М.; Волстер Клувер, 2007.
25. Гушценко Н.Б. Основы страховой деятельности: Учебное пособие.-М.: Финансы и статистика, 2006.
26. Юлдашев Р.Т. Страховой бизнес : Словарь-справочник Р.Т.Юлдашев – М., Анкел, 2005.
27. Хўжаев Й. Ташқи иқтисодий фаолиятда суғурта. Ўқув қўлланма.-Т.:Солик академияси, 2005.
28. Абдуллаева Ш.З. Банк рисклари ва кредитлаш. - Т.: «Молия», 2002.
29. А.Узоқов., Н.Кенжаев., «Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштири» Ўқув қўлланма, Тошкент, «Иқтисод-молия» 2007 й.
30. Дитхелм Герд «Управление проектами» В 2-х томах: Пер. с нем./ Герд Дитхелм. - СПб: Бизнес-пресса, 2004г.
31. Лаврушин. О.И. "Банковское дело": Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2004г. -672 с.
32. Мазур И.И.«Управление проектами»:Учебное пособие 3-е издание – М.:Омега-Л, 2004г.-664 с.

VIII. Интернет сайтлари

www.allinsurance.ru.
www.expert.ru.
www.ankil.ru.
www.znay.ru.
www.strahovka.ru.
www.agros.uz.
www.unic.gov.uz.
www.sig-insurance.uz.
www.kafolatdask.uz.
www.toshkent-sugurta.uz.
www.aig.com.
www.alskom.uz.
www.UzReport.com.